

børnene – og et eller andet sted kan jeg ikke være fri for at tænke, at det vidner om den berøringsangst, som historikere ofte lægger for dagen, når vi kommer (for) tæt på følelsesladet materiale. Det undrer i hvert fald mig, at spørgsmålet om seksualitet – børnenes egen, såvel som voksnes udnyttelse heraf – slet ikke diskuteres i afhandlingen.

Formelt dækker afhandlingen perioden 1900-1940, men det er tiden indtil 1925-30, der fylder mest. Børnepsykologiens indtog i den moderne børneforsorg i løbet af 1930'erne er således efter min mening helt underspillet – det er lægerne, de tidlige socialarbejdere og borgerskabets herrer og fruer, som kommer til at tegne de to foreninger.

Men fraset disse kritiske bemærkninger, så er det et imponerende arbejde, der er lagt ned i denne såvel som i Maria Sundkvists afhandling. Især når man tager i betragtning, at barndommens kulturelle og sociale historie for 10 år siden var svær at få øje på. Det var en specialitet, som trivedes i museumsverdenen og i de folkløstiske samlinger. Sådan er det ikke længere i Sverige. Lad os håbe, at denne udvikling vil smitte af på dansk historievidenskab.

Ning de Coninck-Smith

BENT BLÜDNIKOW: Post og Tele under samme tag. *P&Ts historie 1927-1960*. København 1993. 438 s., ill, kr. 300.

HANS CHR. JOHANSEN: Fra monopol til konkurrence. *P&Ts historie fra 1960*. København 1993. 373 s., ill, kr. 300.

Med de to nævnte bind er den store fremstilling af P&Ts historie nået afslutningen. Som begrundelse for værkets igangsættelse skrev generaldirektør Helge Israelsen i sin tid, at den hidtidige historik ikke tilstrækkeligt havde belyst institutionen i dens sociale og økonomiske sammenhæng, og det er utvivlsomt rigtigt. Ligeså utvivlsomt må man ikke forvente i et værk udgivet for et formentligt betydeligt millionbeløb af institutionen selv at finde dén gennemførte analyse af den sociale og økonomiske sammenhæng, som man da nok kunne ønske sig.

Det gælder også de foreliggende to bind, der skildrer udviklingen fra 1927 til i dag. Men iøvrigt er de ganske forskellige indbyrdes. Udviklingen af etaten, fra sammenslutningen af postvæsen og telegraf- og telefontjenesten i 1927, frem til den begyndende ekspansionsperiode omkring 1960, tager arkivar Bent Blüdnikow sig af. Bindet er på mange måder præget af hans interesse for de menneskelige relationers og den persontætte skildrings vitale betydning også i institutions-historiske sammenhænge, og det giver hans fremstilling åbenlyse kvaliteter, lidt som i Monrad Møllers fremstilling i værkets bd. 2. Den sikre, reglementerede og mekaniserede befordring af store postmængder og regulerede kommunikationer, og dén organiserede omhu og centraliserede kommandostruktur, det krævede i et væsen som P&T, tegner Blüdnikow op til et meget charmerende billede af et stykke bureaukratisk stilleben, en tjenestemands- og embedsstansens indian summer, før automatisering, politisering og privatisering fjernede fundamentet for denne forvaltningskultur. Og man får et ret godt indtryk af,

hvor enestående denne periode, og vel generelt tiden fra 1880-erne, var med dens fundament i en ikke mindst teknisk og politisk kultur, der siden 1960 er gået fløjten. Måske kan det engang blive emnet for en mentalitetshistorisk undersøgelse.

En sen udløber af denne kultur var det vel, når man endnu i slutningen af perioden, ja langt ind i 1960-erne, forberedte overgangen til et statsligt enheds-telefonsystem, hver gang telefonselskabernes koncessionsperioder nærmede sig udløbet, for derefter at konstatere, at der ikke lige nu var politisk vilje, eller at tiden netop var forpasset.

Med i billedet hører jo da også, at rigs- og statstelefonen var noget af et guldæg for P&T, men netop den økonomiske side og etaten som produktionsvirksomhed er i Blüdnikows fremstilling tonet ganske meget ned. Karakteristisk nok får vi de basale kvantitetsmål samlet i et afsluttende afsnit, Post- og Telegrafvæsenets udvikling i tal, og forbindelsen til den økonomiske og erhvervsmæssige udvikling gøres der ikke så meget ud af i de andre af bindets delafsnit, der udover et indledende kapitel om sammenslutningen af postvæsenet og telegrafen i 1927 behandler sine emner med en nedtonet kronologisk forankring. Fremstillingen bliver derfor stedvis noget springende, men altså også meget underholdende, hvilket understøttes af en udstrakt anvendelse af erindringsstof, memoirer og levnedsskildringer fra etatens ansatte, øjensynligt overvejende samlet ind af Dansk Postforbund. På sin vis styrker disse indslag den a-dynamiske fortælleform og formulerer derved det overordnede spørgsmål: hvorfor skete der meget længe så lidt? Besvaret bliver spørgsmålet nu ikke, men en antydning giver Blüdnikow, når han afslutningsvis bemærker, at generaldirektør K.J. Jensen ved sin afgang i 1960 kunne se tilbage på en embedsperiode, hvor han havde sparet ihærdigt og samtidig kraftigt øget overskuddet; men det store debattemne i P&T's ledelse blev nu ikke, hvordan man skulle gøre overskuddet større, men hvorvidt man overhovedet skulle have et overskud. At fremskaffe et overskud skulle man jo tro, man kunne overlade til landets skattevæsen! En gammel diskussion, unægtelig, men rigtignok af det helt centrale spørgsmål for en *public service*, en diskussion, det siden er lykkedes flere hold af 'liberale' ideologer at forplumre.

Anderledes dynamik er der i Hans Chr. Johansens fremstilling i værkets afsluttende bind for perioden efter 1960. Johansen er en dreven formidler og har tilrettelagt sit bind efter den klassiske romans fortællestruktur: hjemme-ude-hjemme igen, eller som stadier i etatens udviklingshistorie: ekspansionen frem til midten af 1970'erne – derefter strukturplaner, problemerne med nye ledelsesformer og mål, krisen omkring 1980 samt efterspillet med kommissionsdomstolen 1981-85 – og endelig: moderniseringen og konkurrencen gennem liberalisering som udgangen på historien.

Hvorvidt dette er en dramaturgi, der vil blive stående, er et spørgsmål; men set i det kortere perspektiv var begivenhedsforløbet omkring postvæsenet i 1970-erne og 1980-erne ret exceptionelt som illustration af demokratiserings- og medarbejderindflydelsens skæbne på en organisationsstyret arbejdsplads og er nok en nærmere undersøgelse værd.

Udviklingen gennem 1960-erne skildrer Johansen derfor i nogen grad som optakt til den efterfølgende turbulens, og de store mekaniseringer og automatiseringer, der blev indført gennem årtiet, med overgang til hulkort, indførelse af postnumre, udbygning af radio- og TV-sendetjeneste og moderne kabelføring, ses som kortsigtede løsninger overfor de rent organisatoriske æn-

dringer, der var nødvendige for at geare det gamle etatssystem til fremtidige produktivitetsmål. Nedsættelsen af strukturudvalget i 1971, ikke mindst på initiativ af kontorchef Poul Hansen, står derfor som fremstillingens omdrejningspunkt. Dets arbejde og forslag gennemgår Johansen ret indgående.

Betænkningen forelå først i 1975, ja faktisk netop tre dage efter Poul Hansen havde tiltrådt som generaldirektør. Samarbejde og medbestemmelse var organisationsmodellen, beslutningsgrupper skulle selvstyre og deres ledere forpligte ved deltagelse i overliggende beslutningsgrupper, og efter moderne managementteorier skulle P&T 'produktopdeles', ikke opdeles efter funktioner, og opstillede service- og ressourcemål være grundlæggende styringsprincipper. Det var milevidt fra etatens hidtidige virkelighed.

Udvalget var, som Johansen gengiver det, opmærksom på, at systemet med overlappende beslutningsprocesser kunne indebære ret tidkrævende beslutningsprocesser, og citerer videre fra betænkningen, at det 'antages imidlertid, at de fordele, som systemet må forudses at indebære, bl.a. med hensyn til koordinering og harmonisering af synspunkter og deraf lettere gennemførelse, vil kunne opveje et eventuelt ekstra tidsforbrug.' – Det var nok den mest skæbnesvangre fejlvurdering i hele betænkningen, vurderer Johansen. Men den og hele målstyringsprincippet indeholdt da også elementer, som aldrig var blevet afprøvet i virkeligheden nogetsteds, så man ikke kunne vide, hvorledes det hele ville virke overfor dagligdagens små og store spørgsmål. I omstillingsperioden frem til begyndelsen af 1980-erne var etaten desuden påvirket af de mere usikre politiske vilkår, med hastigt skiftende ministre, så det var vanskeligt at få klare politiske signaler for, hvorledes post- og teleudviklingen skulle være. Alligevel, konkluderer Johansen, var slut-70'erne præget af betydelig fremgang i produktionen, undtagen på pakkeområdet, hvor problemerne med at få den nye postterminal til at fungere gav basis for en voksende markedsandel for private firmaer. Johansens korte, men fyldestgørende analyser af P&T's virksomhed med fremhævelse periode for periode af de vigtigste mål, viser bl.a. at 'adresseløse forsendelser' og udlandssamtaler var de suverænt stærkeste vækstområder perioden igennem. Det kunne iøvrigt nok være en undersøgelse værd, hvorfor det første område står så stærkt i Danmark sammenlignet med andre lande, om det er prisbetinget, strukturbetinget eller er en effekt af forbudet mod reklamer i de elektroniske medier; og man kan da kun beklage, at reklame og marketing, ja hele afsætningssiden, er et så underbelyst område i dansk økonomisk historie.

Det var som bekendt en socialdemokratisk trafikminister, Risgaard Knudsen, der stillede strukturarbejdet og moderniseringen af P&T i stå, og som faldt som minister på at have grebet for hårdt ind, mens Poul Hansen faldt på at have grebet for sent ind. Fra kommissionsdomstolens beretning citeres domstolens billigelse af ministerens handling, med dens ganske exceptionelle tilføjelse, at domstolen 'skal understrege, at der ikke heri ligger en afstandtagen fra mere moderne og demokratiske ledelsesformer. Sådanne finder kommissionsdomstolen naturlige, og de var iøvrigt som nævnt forudsat ved styrelseslovens vedtagelse. Bemærkningen sigter derfor alene til, at den udformning heraf, der var lagt op til, ville have befordret ineffektivitet samt medført mødevirksomhed ud over ethvert rimeligt omfang...' Og Johansen afviser, at krisen i P&T havde indflydelse på den efterfølgende udskillelse af telesiden og den videre opdeling og privatisering på post siden, og henviser i stedet til det almindelige politiske kursskifte i 1982 og implementeringen af EF's liberaliseringsdirektiver. I for-

længelse af dette kan man måske finde andre organisationskriterier for P&T's historie i de sidste 35 år end Johansens organisationsbundne fortælling.

For de to bind gælder, som for værket som helhed, at de fremtræder meget gennearbejdede i den grafiske tilrettelægning ved Jens Lorentzen, og med et gennemgående velvalgt og æstetisk tilfredsstillende illustrationsmateriale ved forfatterne og værkets gennemgående billedredaktør Anders Monrad Møller.

Hans Kryger Larsen

RASMUS KRETH OG MICHAEL MOGENSEN: Flugten til Sverige. Aktionen mod de danske jøder oktober 1943. København, Gyldendal 1995. 183 s., ill.

Emnet for Rasmus Kreth og Michael Mogensens nu publicerede specialeafhandling turde være et af besættelsestidshistoriens klassiske. De to jødeaktioner i oktober 1943 – den tyske forfølgelse i aften- og nattetimerne 1.-2. oktober og den danske redningsaktion i ugerne efter – har påkaldt sig massiv interesse fra læg som lærer, herhjemme og i udlandet. Resultatet har været en omfattende litteratur, der hvad redningsindsatsen angår spænder vidt: fra heroiserende mytologi over erindringsbilleder til faghistorikernes forsøg på at begribe »en begivenhed, som kun den historiske kendsgerning kan gøre troværdig« (Henrik S. Nissen).

På den baggrund kunne man godt nære den formodning, at det, der skal siges, *ersagt*. Men faktisk lykkes det Kreth og Mogensen at komme et godt skridt videre, og deres bog står i flere henseender som en både tiltrængt og vellykket kritisk revision af den hidtidige forskning. Siden Hæstrup har således det synspunkt været gældende, at redningsaktionen, kaotisk og øjeblikksbestemt som den var, måtte skildres i hovedsagen på det ikke ubetydelige beretningsmateriale, der findes. Tankevækkende nok er det imidlertid lykkedes forfatterne at grave et betydeligt *svensk* materiale frem i Stockholm og Lund, først og fremmest politiets forhørsrapporter og de registreringsskemaer, der afløste rapporterne, da det blev uoverkommeligt at forhøre samtlige flygtninge. Hertil kommer militært materiale fra Försvarsstaben og Sydkystens marinedistrikt. På dansk side er hovedkilden lederen af Rigspolitiets kystbevogtning, politiinspektør Sven Holten ikke tidligere systematisk udnyttede privatarkiv, mens den tyske side dækkes af Rigsarkivets samling af fotografier og mikrofilms.

På dette grundlag redegør forfatterne indledningsvis for jødeaktionens politiske baggrund uden dog at tilføje afgørende nyt. Udgangspunktet er tesen om Werner Bests dobbeltspil, hvorefter den rigsbefuldmægtigede både udløste og senere saboterede aktionen. At snart sagt alle tyske instanser var lorne ved foretagendet bekræftes endnu engang. En næranalyse af begivenhedsforløbet på selve aktionsnatten afliver imidlertid den sejlivede forestilling om, at forfølgelsen fra tysk side var lagt an som en begrænset aktion og baseret på beskedne mandskabsressourcer. Faktisk var mindst 13-1400 ordenspolitisoldater indsat i de godt tre timer aktionen stod på og målet var klart at pågribe samtlige jøder. Var der begrænsninger, så bestod de dels i den varsomme fremgangsmåde, der på Bests foranledning blev taget i anvendelse – politisoldaterne måtte ikke bryde ind i jødernes lejligheder, men havde ordre til at fremskaffe nøgler fra viceværter